

AKMEOLOGIYA TUSHUNCHASI, MAZMUNI VA NAZARIY ASOSLARI

*Xaytmetov Raimberdi Kudratulloyevich, Chirchiq davlat
pedagogika universiteti mustaqil tadqiqotchisi*

CONCEPT, CONTENT AND THEORETICAL BASIS OF ACMEOLOGY

*Khaytmetov Raimberdi Kudratulloevich, Independent researcher
of Chirchik State Pedagogical University*

ПОНЯТИЕ, СОДЕРЖАНИЕ И ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ОСНОВА АКМЕОЛОГИИ

*Хайтметов Раимберди Кудратуллоевич, независимый
исследователь Чирчикского государственного
педагогического университета*

Annotatsiya: Ushbu maqolada akmeologiya tushunchasi, kelib chiqishi, uning inson hayotidagi o'rni, inson rivojlanish bosqichlarining kasbga bo'lgan ta'siri va bo'lajak o'qituvchilarda bo'lajak o'qituvchining akmeologik kompetentlikka erishish yo'llari ilmiy nuqtayi nazardan ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: akmeologiya, individual ta'lim, pedagogika, professiya, psixologiya, fizeologiya.

Abstract: The article examines the concept of acmeology, its origins, role in human life, the influence of human development stages on the profession, as well as the ways in which future teachers can achieve acmeological competence from a scientific point of view.

Key words: acmeology, individual education, pedagogy, profession, psychology, physiology.

Аннотация: В статье рассматривается понятие акмеологии, ее истоки, роль в жизни человека, влияние этапов развития человека на профессию, а также способы, с помощью которых будущие учителя могут достичь акмеологической компетентности с научной точки зрения.

Ключевые слова: акмеология, индивидуальное образование, педагогика, профессия, психология, физиология.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION).

Davlatimizda rivojlangan ta'lim-tarbiyaga yangicha yondashuvni shakllantirish, shaxsni uning alohida qobiliyatlari, malakalari va qiziqishlari bilan kamol toptirishga ko'maklashishni nazarda tutadi. Ta'lim tizimida individuallashtirishga erishish uchun turli guruhlardagi talabalarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishi bilan bog'liq muammolarni hal qila oladigan ta'lim jarayonining zamonaviy modellarini ishlab chiqish zarurligi mavjud. Bu har bir talabaning individual, shaxsiy va subyektiv o'ziga xosligiga mos keladigan yangi ta'lim yondashuvlarini ishlab chiqishni taqozo etishi mumkin. Ana shu yondashuvlar asosida bo'lajak mutaxassislarning shaxsiy va kasbiy malakasini oshirishning kompleks tizimlarini ishlab chiqish iqtisodiyotning turli

tarmoqlari va ijtimoiy sohalarda kasbiy mahoratni oshirish muammosini hal etishdagi muhim qadamlardan biri hisoblanadi[1].

Hozirgi vaqtda O'zbekiston ta'lim tizimi sezilarli o'zgarishlar bilan ajralib turadi, buning natijasida, birinchi navbatda, innovatsion jarayonlar faollashmoqda. Bugungi kunda ta'lim tizimiga tashqi omillar sezilarli darajada ta'sir ko'rsatmoqda. Mutlaqo yangi talablar qo'yiladi, ularning doimiy o'sishi bir qator global rivojlanish tendensiyalari bilan bog'liq hisoblanadi, ular quyidagilardan iborat:

- jamiyatimizning rivojlanish sur'atlarini tezlashtirish talabalarni shiddat bilan rivojlanayotgan va birinchi sharoitlarda hayotga tayyorlashni taqozo yetadi;

<https://orcid.org/0000-0002-6251-0490>

e-mail:

xaytmetovraimberdi@gmail.com

- xalqaro madaniyatlararo aloqalarning sezilarli darajada kengayishi bilan talabalarning muloqotga kirishish qobiliyatlari va bag'rikengligi alohida ahamiyatga ega hisoblanadi;

- global muammolarning paydo bo'lishi va kuchayishi ularni hal etishda yosh kadrlardan zamonaviy tafakkurga ega shaxs bo'lib yetilishni talab qiladi;

- jamiyatni demokratlashtirish, siyosiy va ijtimoiy tanlash imkoniyatlarini kengaytirish fuqarolarning bunday tanlovga tayyorligini shakllantirish zarurati bilan duch keladi;

- iqtisodiy tizimdagi jadal rivojlanish va ish bilan ta'minlash borasidagi o'zgarishlar xodimlarning professional malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlashga doimiy ehtiyojni paydo qiladi, talabalarning butun hayoti davomida bilim olishga bo'lgan istagi va qobiliyatini shakllantirishni taqozo etadi [163; 37 b].

ADABIYOTLAR TAHLILI (АНАЛИЗ ЛИТЕРАТУРЫ/LITERATURE ANALYSIS).

Akmeologiya inson kamolotining turli bosqichlarida inson rivojlanishining hodisalari, qonuniyatlari va mexanizmlarini o'rganadigan ilmiy fan sohasi sifatida tan olingan, bunda odatda yetuklikka erishishni bildiruvchi ilg'or bosqichlarga alohida e'tibor beriladi. Fanning asosiy tushunchalaridan biri sanalgan "akme" tushunchasi yunoncha *akme* yetuklik, cho'qqi, kamolot, yuksalish, yetuklik, logos - ta'limot, fan degan ma'noni anglatib, "katta yoshli inson rivojlanishi haqidagi fan" degan mazmunni bildirgan. Akmeologiya atamasi, evrilogiya, ergonologiya, refleksologiya kabi sohalar singari ilmiy-amaliy bilimlarga ega bo'lgan va o'tgan asrning 20-yillarida paydo bo'lgan. Akmeologiyada odam kasbiy faoliyat va o'z hayotini o'zi belgilash, o'z-o'zini rivojlantirish va ijodkorlik qobiliyati, inson hayot faoliyatida subyekt sifatida qarab chiqiladi "Akmeologiya" termini datslab 1928-yil rossiyalik psixolog N.A.Ribnikov tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan. Insonning ontogenezidan keyingi bosqichlarida rivojlanib boradigan, yetuklik bosqichigacha rivojlanadigan, individual shaxsiy va subyektiv taraqqiyotida ko'tarilib boradigan cho'qqini ilmiy maktabning bu namoyandalari ko'pincha kulminatsiya yoki optimum sifatida ta'kidlagan.

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). Bizning fikrimizcha, bu bo'lajak o'qituvchining akmeologik kompetentlikka

erishishga intilishini ta'minlaydigan kasbga qaratilgan. A.A.Derkashning fikricha, faqatgina tanlangan faoliyat bilan shug'ullanadigan odamda haqiqiy professionallik vujudga kelmaydi. Yuqori professionallik garchi ma'lum bir faoliyat sharoitida rivojlangan insonning maxsus qobiliyatlari, shuningdek, tegishli bilim va ko'nikmalarisiz rivojlanmasa ham, bu mumkin yemas, ammo bunga erishish uchun eng muhim shart bu shaxsning umumiy qobiliyatlarini kuchli rivojlantirish va umumiy o'zgarishlarni yaratishdir. Insoniy qadriyatlar shaxsning axloqiy tarbiyasini anglatadi.

NATIJARLAR (РЕЗУЛЬТАТЫ/RESULTS). Bo'lajak o'qituvchining professionalligi olingan bilimlarni mustaqil ravishda umumlashtirish va tizimlashtirish qobiliyatiga asoslangan pedagogik, psixologik tadqiqot kompetensiyasini birlashtiradi. Pedagogik faoliyat pedagogik va maxsus bilimlarning butun majmuasini, vazifaning o'zaro bog'liqligi va uni hal qilish vositalarini sintezlaydi. Bo'lajak o'qituvchi faoliyatining o'ziga xosligi, uning serqirraligi talabadan kasbiy bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishda ko'p mashaqqatli ishlarni talab qiladi, bu jarayon muvaffaqiyatli bo'lishi uchun kasbga barqaror turtki berilishi kerak. Faoliyatning aksiologik mexanizmi alohida ahamiyatga ega bo'lib, uni tartibga soluvchi sifatida qadriyatlar muammosi, subyekt-obyekt munosabatlari sifatida aksiologik munosabatlarning metodologik mazmunini uzoq vaqt saqlab qoldi.

So'nggi o'n yillikda faoliyatning umumiy tuzilishida motivatsiyaning o'rni quyidagi olimlar: A.N.Leontyev, A.V.Zaporojets, L.I.Bojovich, B.V.Zeygarnik, D.N.Uznadze, O.S.Grebenyuk, V.I.Kovalev, V.YE.Milman, A.Maslou, G.Ollport, K.Rodgers va boshqalar [3] tomonidan faol o'rganilgan. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inson uchta yo'nalishda rivojlanishi mumkin:

1. Doimiy, giperbolik, boshqa odamlar bilan tanishishga tayyorlik.

2. Boshqa odamlardan begonalashish yo'nalishi bo'yicha.

3. Shaxsning ichki va ijtimoiy ehtiyojlariga muvofiq ravishda identifikatsiya qilish va ta'minlashning uyg'un o'zaro ta'siri.

S.P.Begaliyevaning ta'kidlashisha, akmeologiyaning asosiy natijasi – bu kasbiy mahoratni baholash, insonning mehnat unumdorligini baholashning aniq belgilangan

mezonlarga asoslanishi zarurligidan iborat [4]. Ushbu mezonlar turli sohalaridagi mutaxassislar va talabalar uchun farq qilishi kerakligini anglash juda muhimdir. A.A.Bodalev [5] faoliyat cho‘qqilari (“akme” ga eng yaqin yoki optimal moment) va keyingi pasayish (“akme” dan ketish) bilan tavsiflangan hayot trayektoriyasi bilan birgalikda shaxsning ichki fazilatlarini rivojlanishini o‘rganadi. Ushbu ko‘tarilish va pasayishlarni xaritada ko‘rsatish orqali insonning eng yuqori cho‘qqisini yoki hayot “akme”sini vizual ravishda aniqlash mumkin.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION).
Demak, bundan xulosa qilishimiz mumkinki, har bir

yosh davrlarida shaxsda turli dinamik xususiyatdagi akmeologik rivojlanishni oldindan kuzatish mumkin. G.T.Tillayeva ta’kidlashisha, akmeologiya insonning kasb-hunarni (mutaxassislikni) egallash jarayonida eng yuksak bosqichlarga yetishish muammolarini o‘rganuvchi fan sifatida insonni yuksak cho‘qqiga, kasb-korda mukammallik bosqichida o‘rganish muammolarini o‘rganadi, deb ta’kidlagan [7]. M.M.Kashapov esa, shaxsning yosh davrlaridagi psixik va kasbiy rivojlanish bosqichlarini quyidagi bosqichlarga ajratib o‘rgangan [13]:

I. Kasbgacha bo‘lgan rivojlanish

1.1.	O‘yindan oldingi rivojlanish	(3 yoshgacha)
1.2.	O‘yin bosqichi	(maktabgacha bolalik 3-7 yoshgacha)
1.3.	O‘quv faoliyatini o‘zlashtirish bosqichi	(7-8 dan 11-12 gacha bo‘lgan yosh)

II. Kasb tanlash davridagi rivojlanish

2.1.	Optatsiya bosqichi	(hayotga ongli tayyorgarlik, mehnat, kasb yo‘lini rejalashtirish, kasb tanlash davri 13-13 dan 14-18 yoshgacha)
-------------	--------------------	---

III. Kasbiy tayyorgarlik va kelgusi kasbiy mahoratga erishish davridagi rivojlanish

3.1.	Kasbiy ta’lim bosqichi	(15-19 dan yoki 16-23 yosh)
3.2.	Kasbiy moslashuv bosqichi	(17-21 dan 24-27 yoshgacha)
3.3.	Kasbiy mahoratning rivojlanish bosqichi	(21-27 dan 45-50 yoshgacha)
3.4.	Kasbiy mahoratni namoyish etish davri	(46-50 yoshdan 60-65 yoshgacha)
3.5.	Sustlashish bosqichi	(61-65 yosh)

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES):

1. Tillayeva G.H. //Akmeologiya asoslari//. Toshkent: 2014. – B.86.
2. Толочек, В.А. Современное человекознание. Б.Г.Ананева: состояние и проблемы // Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия: Психологий. 2007. №2.
3. Темир М.М. //Акмеологический подход к развитию профессионального самоопределения старшеклассников// Екатеринбург: 2018. С-56.
4. Бегалиева С.Б. Акмеологический подход – новая парадигма в совершенствовании подготов-

ки будущих специалистов // Успехи современного естествознаний. – 2013. – № 7. – С. 123-126.

5. Бодалёв, А.А. //Акмеология развития человека: феноменология, закономерности, механизмы // Москва: 2007. №3-4.
6. Karimova V.M. //Ijtimoiy psixologiya asoslari.// - T.: 1994. B.98.
7. Tillayeva G.T. Ijtimoiy muhit va yoshlar tarbiyasi.// Toshkent: 2009. B 149.
8. Кашапов М.М. Психология творческого мышления профессионала: монография / Москва: ПЕР СЕ, 2017. - С. 688.